

**Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Факультет психології, історії та соціології
Кафедра психології**

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЗМІНИ ЦІННІСНО-
МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ
ПІД ЧАС МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: здобувачка 4 курсу 07-431 групи
Спеціальності 053 Психологія
Освітньо-професійної програми «Психологія»
Катерина ЧУБАТЮК
Керівник: к. психол. н., доцентка
Наталія ТАВРОВЕЦЬКА
Рецензент: к. психол. н., доцентка кафедри
педагогіки та психології дошкільної та
початкової освіти
Оксана ЛОСЬ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ЗМІНИ ЦІННІСНО- МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	6
1.1. Сфери особистості, як категоріальні поняття у працях сучасних українських дослідників	6
1.2. Проблеми особистісної та соціальної ідентифікації мігрантів	12
1.3. Зміст та методологія визначення ціннісно-мотиваційної сфери особистості під час міграційних процесів	16
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ЗМІНИ ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	21
2.1. Аналіз динаміки та обсягів міграційних потоків	21
2.2. Емпіричне дослідження впливу соціально-психологічних чинників зміни ціннісно-мотиваційної сфери особистості під час міграційних процесів	26
ВИСНОВОК	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40
ДОДАТКИ	Error! Bookmark not defined.

ВСТУП

Актуальність теми. Ціннісно-мотиваційна сфера - це цілісна одиниця особистості, яка визначає мотивацію її поведінки і тим самим створює єдину мотиваційну структуру, в якій цінності тісно пов'язані з потребами, мотивами, спонуканнями до установок і поведінки. Мотиви є основною рушійною силою, стимулом поведінки людини, а відтак і основним стимулятором розвитку особистості. Ціннісні орієнтації людини входять у структуру мотиваційної сфери людини і визначаються як загальні орієнтири людини, її уявлення про ідеальні параметри існування. У вітчизняній і зарубіжній психології дослідження ціннісно-мотиваційної сфери особистості є досить ключовим питанням.

Глобальна інтенсифікація міграції є одним із найважливіших явищ нашого століття. Мільйони сучасних українців покидають батьківщину, головним чином мотивовані економічними міркуваннями, пошуком високооплачуваної роботи, можливостей для самореалізації, підприємництва, науково-технічної творчості. Безсумнівно, для кожного з них рішення про міграцію є серйозним вибором.

Сформованість усталених ціннісних орієнтацій свідчить про зрілість особистість. Вона проявляється в поведінці і вчинках людини, дозволяє визначити, які цінності людина ставить на перше місце: матеріальні чи духовні.

Десятки теорій мотивації з різних галузей наукових знань пояснюють детермінанти поведінки особистості в конкретних життєвих ситуаціях, науковці аналізують та узагальнюють причини та наслідки міграційних переміщень за критеріями добровільного чи вимушеного вибору, активності та пасивності мігрантів, їх стать, вік, історія та географія. З іншого боку, психологічні аспекти міграції практично не відображені в вітчизняній науковій літературі.

Наша робота базується на напрацюваннях відомих українських та зарубіжних авторів, в т.ч: А. Ручки, В. Ядова, Г. Костюка, О. Вишневського, С. Анісімова, І. Беха, І. Кона, Л. Семененка, М. Вебера, М. Кагана, М. Рокича, Н. Чавчавадзе, С. Рубінштейна, Ш. Шварца та багатьох інших.

Тому дослідження ціннісно-мотиваційної сфери серед сучасних українських мігрантів, є актуальним науковим завданням як у теоретичному, так і в практичному плані.

Мета роботи теоретично обґрунтувати та емпірично виявити основні соціально-психологічні чинники зміни ціннісно-мотиваційної сфери особистості під час міграційних процесів.

У відповідності з поставленою метою необхідно розв'язати наступні завдання дослідження:

- провести теоретичний аналіз сфери особистості, як категоріальні поняття у працях сучасних українських дослідників;
- розглянути проблеми особистісної та соціальної ідентифікації мігрантів;
- охарактеризувати зміст та методологію визначення ціннісно-мотиваційної сфери особистості під час міграційних процесів;
- провести аналіз динаміки та обсягів міграційних потоків;
- провести емпіричне дослідження впливу соціально-психологічних чинників зміни ціннісно-мотиваційної сфери особистості під час міграційних процесів.

Об'єкт дослідження – ціннісно-мотиваційна сфера особистості.

Предмет дослідження – теоретичне і практичне обґрунтування впливу соціально-психологічних чинників на зміну складових мотиваційної сфери з ціннісними орієнтаціями особистості під час міграційних процесів.

Для вирішення поставленої наукової проблеми та сформульованих завдань були застосовані наступні методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз, систематизація, узагальнення, класифікація;

- *емпіричні*: спостереження, бесіда, тестування;
- *методи обробки та інтерпретації даних*: методи математичної обробки даних (коефіцієнти взаємної зв'язаності ознак Пірсона С та Крамера V).

З даної проблеми проведене дослідження із застосуванням наступних психодіагностичних методик:

1. «Діагностика соціально-психологічних установок особистості в мотиваційній сфері» (О. Потьомкіної);
2. Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокича);
3. «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (С.С. Бубнова).

Практична значимість: результати, отримані в дослідженні, можуть бути використані психологами-практиками у ході підготовки мігрантів під час виїзду за кордон, а також з метою розвитку ціннісно-мотиваційної сфери особистості на тренінгових чи індивідуальних заняттях.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, списку використаних джерел (31) та додатків (2). Основний текст викладений на 38 сторінках. Текст кваліфікаційної роботи містить 10 таблиць та 4 рисунки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ЗМІНИ ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Сфери особистості, як категоріальні поняття у працях сучасних українських дослідників

Поняття людської особистості є центральним у багатьох галузях знання. Людську особистість вивчають філософія, соціологія, психологія, педагогіка та ін. Такий широкий інтерес до цього утворення свідчить, з одного боку, про його складність, а з іншого - про його важливість у системі гуманітарного знання. Психолога цікавить особистість з точки зору наявності чи відсутності тих чи інших психічних утворень, їх відповідності віковим нормам, можливості їх корекції, якщо вони не відповідають віковим нормам. Особистість людини - це перш за все її соціальна якість. Її формування можливе лише у взаємодії з собі подібними, у соціумі, у діяльності.

С.Д. Максименко у своїх працях визначив потребово-мотиваційну сферу як один із елементів теорії діяльності [8, с. 15]. Використовуючи поняття мотиваційної сфери, Максименко розкриває етапи розвитку особистості [10, с. 49]. Розглядаючи потребу як парадигму, яка може вміщати всі інші парадигми, дослідник вказує на мотиваційну сферу як виокремлену серед інших частин особистості [9, с. 17].

Аналізуючи механізм смислового зв'язування, С. Д. Максименко розуміє його як те, що утворюється, «коли створюється внутрішній зв'язок із ціннісною сферою особистості», але для того, щоб спрацював механізм смислового

зв'язування, мають бути такі умови: розвинена увага, володіння широкою часовою перспективою та наявність ієрархічної смислової сфери [14, с. 14].

Порушуючи проблему важких для вивчення особистісних явищ, М.Й. Боришевський у співпраці з О.В. Шевченко та Н.Д. Володарською серед інших виділив сферу мотивації, зрештою відзначаючи визначальну роль цінностей в мотиваційній сфері і значну роль останніх у розвитку особистості. Автори вказують на розвиток мотиваційної сфери як критерію сформованості духовно-моральних, а потім і гуманістичних цінностей, які зрештою стають основою духовного виховання [14, с. 40].

Розвиваючи свій підхід до сфери мотивації, автори посилаються, серед іншого, на погляди Г. С. Костюка та Є. А. Помиткіна на сферу мотивації як невід'ємну частину особистості, яка стосується базових потреб ціннісної сфери, смислової сфери та інших сфер особистості [1].

М.Й. Боришевський, О.В. Шевченко та Н.Д. Володарська сприймає мотиваційну сферу особистості як стійку ієрархічну систему мотивів, яка має власний зміст, є соціально детермінованою і складається із сукупності мотивів, що розвиваються: потреб і мотивів, які можна вивчати лише в їх взаємозв'язку, виходячи з поняття «мотиваційний профіль особистості». Мотиваційна сфера разом з ціннісними орієнтирами є складовими поняття «ставлення» [17].

Помічено, що ціннісні орієнтації відображають стан мотиваційно-потребової сфери, мотиваційна сфера і ціннісна сфера набувають свого активного розвитку в ранньому підлітковому віці. Крім того, проявом позитивної функції духовної потреби дослідники вважають саморегуляцію емоційно-ціннісної сфери та сфери почуттів, а дослідження ціннісно-мотиваційної сфери особистості є надзвичайно важливим [17].

Сучасна наукова література чітко розмежовує поняття «цінностей» і «ціннісних орієнтацій». Цінність – це те, що має певну матеріальну або духовну цінність; важливість чогось.

У більш широкому сенсі цінностями можуть бути: абстрактні привабливі значення, ситуативні значення та конкретні матеріальні блага, які мають довготривале значення для особистості. У більш вузькому сенсі про цінності прийнято говорити як про розумові уявлення, що складаються з понять з високим ступенем узагальнення; це дуже важливе явище для особистості і відповідає її реальним потребам та ідеалам; культурно опосередкована концепція, яка є правильним критерієм для досягнення потреб. Цінності також інтерпретуються як моральні ідеали, основні переконання та цілі окремої людини чи суспільства.

Загалом цінності – це конкретні особистісні орієнтації, що відображають стійкі переваги у виборі життєвих пріоритетів.

Ціннісні орієнтації - це спрямованість інтересів і потреб людини на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність віддавати перевагу одним цінностям і заперечувати інші, спосіб розрізнення особистих предметів і явищ за їх особистісною значимістю; вибіркове ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей; його система установок, переконань, уподобань, що виражається в поведінці.

Ціннісні орієнтації людини формуються під впливом системи цінностей, що склалася в суспільстві, яка змінюється в ході історичного розвитку. У системі цінностей існує певна ієрархія, де різні цінності мають певну ступінь відкритості, де одні визначають зміст і місце інших.

Дослідник психології О. Міненко зазначає, що ціннісні орієнтації є найважливішим компонентом структури особистості, яка має у своїй структурі мотиваційний, когнітивний, емоційний, оцінний та інші компоненти. Роль ціннісних орієнтацій полягає в тому, що вони визначають спрямованість професійної діяльності, надають їй ціннісного змісту, дозволяють зайняти певну позицію, регулюють поведінку, формують шляхи самореалізації.

Серед зарубіжних вчених також існують різні тлумачення поняття цінності. Наприклад, М. Рокич визначає цінності як «стійке переконання, особливий тип поведінки або кінцеву мету існування, яка особисто або соціально переважає протилежний або протилежний тип поведінки або кінцеву мету існування». А система цінностей вченим розглядає як стабільну організацію переконань, які стосуються найкращої поведінки або кінцевих станів у континуумі відносно важливості.

Н.Є. Завацька розглядає сферу мотивації та цінностей як внутрішньо-особистісний компонент, який є частиною цілісного утворення – адаптаційного потенціалу особистості. Актуальною проблемою, на думку дослідниці, є вивчення впливу мотиваційно-ціннісної сфери на психологічні характеристики та стани, що визначають адаптаційний потенціал особистості, а «розуміння структури і ієрархії ціннісно-мотиваційної сфери особистості як сфери її внутрішніх конфліктів визначає розуміння вищих регуляторно-поведінкових адаптивних механізмів життєдіяльності людини». а «розуміння структури та ієрархії ціннісно-мотиваційної сфери особистості як сфера його внутрішніх конфліктів визначає розуміння вищих регуляторних і поведінкових адаптаційних механізмів життєдіяльності людини. Поняття «ціннісні орієнтації» автор відносить до мотиваційної сфери, пов'язаної з регуляцією соціальної поведінки, а особистісні цінності – до смислової сфери особистості. Дослідниця стверджує, що стабільність ієрархії мотиваційної сфери забезпечується лише завдяки мотивам, пов'язаним з новоутвореннями, що виникають у результаті соціального розвитку людини [13, с. 239].

Проблему формування мотиваційно-смислової сфери особистості досліджувала Є. Л. Скворчевська. Одним із компонентів і основою мотиваційно-смислової сфери є ціннісно-смилова сфера, яка в свою чергу складається з цінностей і смислів особистості. На основі праць Ю.В. Пелеха, який вивчав особливості сфери цінностей і смислів особистості, дослідник

зазначає, що сфера цінностей і смислів є більш дослідженою, ніж сфера мотивації та смислів загалом [20; 22].

Відсутніми є за Є. Л. Скворчевською «єдині методики, які досліджують мотиваційно-сміслову сферу». Існують або методики, які досліджують мотиваційну сферу, або ціннісно-сміслову сферу особистості. Дослідниця пропонує об'єднати у блоки методичний інструментарій для дослідження мотиваційно-сміислової сфери особистості: мотиваційно-ціннісні, когнітивні, афективно-вольові та типологічні конструкти особистості [20].

Продовжуючи міркування Г. О. Балла над проблемою нормативного регулювання людської діяльності, О. В. Губенко аналізує зміни у сфері нігілістичних цінностей. Ідеалісти-максималісти вступають за нігілізм. Пріоритети їх нормативної сфери цінностей спочатку концентруються навколо ідеальних цінностей, а потім зміщуються в бік матеріальних і чуттєвих цінностей. На думку дослідника, докорінний переворот ціннісної сфери відбувається на етапі розвитку нігілістичної свідомості, «катастрофічного зламу», коли розчарований ідеаліст стає нігілістом і циніком. Бунтарство О.В. Губенко пов'язує це з нігілізмом, оскільки ці явища є проявами неадекватної нормативно-трансформаційної стратегії у сфері цінностей. Дослідник розкриває поняття духовної оборотності як маятникове коливання сфери цінностей від крайності віри у вищі цінності до крайності прийняття нижчих цінностей і констатує, що деформація сфери індивідуальних цінностей перешкоджає впливу соціальних норм і законів – вони повинні бути прозорими і справедливими [1].

Психологічну ситуацію як відображення реальної життєвої ситуації в смисловій сфері людини вивчає Н.В. Чепелева [12].

Вплив кризи ідентичності на ціннісно-сміслову сферу особистості вивчає Т. М. Яблонська. За думкою дослідниці в результаті цього впливу криза ідентичності завжди вимагає перебудови ціннісно-сміислової сфери [14].

У взаємозв'язку з ціннісно-смісловою сферою особистості В.Л. Зликов вивчає автентичність, що характеризується природністю вираження себе [13].

Як важливу характеристику особистості О.Ф. Іванова у співпраці з Ю.В. Свиначенко розглядають ціннісно-мотиваційну сферу. Цінності розглядаються дослідницями як індикатори для відстеження індивідуальних та соціальних змін. За думкою О. Ф. Іванової та Ю. В. Свиначенко мотивація має гендерні особливості, з чого постає необхідність вивчення ціннісно-мотиваційної сфери жінок. В своєму емпіричному дослідженні автори вивчають окремо цінності та мотиваційну сферу жінок [5].

Стан надмірної змобілізованості у його впливі на мотиваційну сферу розкриває Т. М. Титаренко. За думкою дослідниці цей стан призводить до гальмування бажань, спрощення потреб, звуження інтересів, позбавляє наміри дієвості, а хотіння – інтенсивності [12].

В умовах довготривалого стресу за Т. М. Титаренко серед інших найбільше страждає саме ціннісно- мотиваційна сфера, у зв'язку з чим мають розроблятися індикатори не лише психологічного здоров'я, але і постраждалих особистісних структур [14].

Розходження між цінністю мети та її доступністю в мотиваційній сфері особистості вивчає В. В. Турбан. За думкою дослідниці ці детермінанти у випадку, якщо цінності перевищують доступні конкретні цілі, призводять до морального конфлікту, а в іншому випадку, якщо доступність конкретних легких цілей є важливішою, ніж наявність цінностей, – до внутрішнього вакууму в мотиваційній сфері особистості [4].

Отже, за результатами теоретичного аналізу можна констатувати велику різноманітність концепцій категорії особистісної сфери, що поєднують феномени потреб, мотивів, цінностей і смислів у різноманітних поєднаннях один з одним.. Це стало прикладом того, що дослідники розрізняють дуже різні поняття, з іншого – схожих за своїм формулюванням та змістом. З цього

випливає очевидна необхідність ретельного формулювання та опису змісту категоріальних понять сфери особистості та важливість традиційних та оригінальних поглядів на вибір категоріальних понять сфери особистості залежно від теоретичних та емпіричних цілей дослідження.

1.2. Проблеми особистісної та соціальної ідентифікації мігрантів

Питання ідентичностей актуалізується у сьогоdnішньому глобалізованому світі зокрема і через їхню зростаючу нестабільність; репрезентантами таких нестабільних ідентичностей ми вважаємо міжнародних мігрантів, які завдяки міграції проходять через певну трансформацію ідентичності.

Поняття ідентичності пов'язується із поняттями соціальної дії і практики; при цьому розрізняються такі часто взаємопов'язані та взаємозамінні поняття, як активність, діяльність, поведінка, практика, дія. Автори пропонують модель інтегральної ідентичності та представляють її соціальні, культурні, особистісні складові, а також спосіб вивчення ідентичності за допомогою цінностей і ціннісних орієнтацій. За мету ставиться вивчення інтегральної соціокультурної ідентичності, її однозначних та неоднозначних складових, трансформації цієї ідентичності, а також дій і практик, пов'язаних з нею через призму міжнародної міграції.

Розглянемо спочатку низку понять, які мають безпосередній стосунок до обраної теми, часто вживаються в її означеннях та часом взаємопідмінюються. Серед таких понять зосередимося на активності, діяльності, поведінці, дії.

Отже, активність (від лат. *activus* – діяльний, енергійний) – філософське поняття, що виражає сутність діяльності, практики і протиставляється поняттю споглядальності. У психології активність виступає динамічною умовою становлення, реалізації та видозміни діяльності [29, с. 15].

У соціології частіше вживається поняття соціальна активність – характеристика способу життєдіяльності соціального суб'єкта (індивіда, групи), що фіксує свідому спрямованість його діяльності і поведінки на зміну соціального середовища, умов, інститутів відповідно до назрілих потреб, інтересів, цілей, ідеалів (або на консервацію існуючого стану речей, гальмування змін, розвитку), а також, на вияв соціальних ініціатив, участь у вирішенні актуальних соціальних завдань, постійну взаємодію з іншими соціальними суб'єктами [23, с. 9].

О. Якуба розрізняє широке і вузьке значення соціальної активності. В першому випадку це поняття відображає рівень соціальності особистості, тобто її зв'язку із соціальним цілим, готовність діяти в інтересах суспільства, глибину прийняття суспільних інтересів; в другому – якість особистості та її зв'язку із соціальною спільністю. Соціальна активність відображає «рівень реалізації функціональних особливостей соціальної спільноти, рівень загальної соціальності особистості, її внутрішню потребу у виконанні суспільних зобов'язань, рівень прийняття цінностей суспільства» [31, с. 67].

Із соціальною активністю тісно пов'язане поняття діяльності, що розглядається як прояв соціальної активності, цілеспрямоване відображення та зміна навколишнього світу або як форма активності, притаманна перш за все людині, що характеризує її (чи пов'язаних з нею систем) здатність бути причиною змін у бутті.

Ще одним поняттям, пов'язаним з діяльністю та дією, є поведінка. В загальному розумінні поведінкою вважають систему взаємопов'язаних реакцій та дій живого організму у взаємодії з навколишнім середовищем. У людському вимірі, на відміну від категорії діяльності, поняття “поведінка” переважно застосовують для характеристики усвідомлюваних чи неусвідомлюваних форм і стереотипів самовиразу індивіда в соціальному середовищі, які він застосовує у процесі соціалізації та виховання [30, с. 430].

Однією із трьох центральних є (соціальна) дія. У широкому розумінні до соціальної дії належить будь-який прояв активності соціального суб'єкта з метою забезпечення своїх інтересів та потреб у соціокультурній ситуації; у вузькому розумінні ж йдеться про таку поведінку діючого суб'єкта, яка орієнтована на дію інших суб'єктів і взаємодію з ними.

Соціальна дія – це найпростіша одиниця (одиничний акт) соціальної діяльності, що передбачає (враховує) певні очікування і реакцію інших людей [7].

Соціальна та особистісна ідентичність знаходяться на двох полюсах умовного континууму факторів, що визначають поведінку індивіда в суспільстві. З одного боку, поведінка визначається індивідуальними особливостями людей і міжособистісними стосунками; з іншого боку вона повністю визначається приналежністю індивідів до різних соціальних груп або соціальних категорій.

Особистісна ідентичність відображає міжособистісну поведінку, що характеризується диференціацією індивіда та інших («Я» – «Вони»); соціальна ідентичність стосується групових відносин, тобто характеризується диференціацією між групами («Ми» - «Вони»). Обидва типи ідентичності актуалізуються залежно від оцінки індивідом соціальної ситуації. Цей вибір, як зазначає Г. Теджфел, пов'язаний з потребою у позитивній самооцінці: якщо ця потреба не задовольняється у міжперсональних стосунках, індивід прагне бути залученим до соціальної групи з вищим статусом, яка оцінюється більш позитивно порівняно з аутгрупами.

Для цього індивід має такі стратегії [6]:

- створення соціальних змін (для покращення групи);
- соціальна креативність (з метою пошуку більш прийнятних параметрів порівняння між інгрупою та аутгрупою – на користь першої);
- ініціація соціальної мобільності (віддалення від групи).

Ці положення дуже важливі для розгляду психологічних проблем міграції. По-перше, слід зазначити потребу в позитивній самооцінці, яка є результатом приналежності до групи. Йдеться про оцінку мігрантами своєї етнічної приналежності, професійної діяльності, її змісту, умов та оплати праці, оцінку можливості якісного виконання сімейних обов'язків, задоволення різноманітних сімейних потреб. По-друге, серед цих стратегій мігранти обирають стратегію соціальної мобільності, тобто змінюють своє соціальне оточення, намагаючись потрапити в групу з більш високим статусом (згідно з теорією соціальної стратифікації, в даному випадку це переважно збільшення доходу) [6].

Можна також говорити про використання стратегії соціальної креативності, тобто про зміну критеріїв порівнянь між групами. Різні стратегії можуть впливати на різні типи соціальних ідентичностей мігрантів. Наприклад, за кордоном трудовий мігрант з України змінює місце роботи, а отже, і професію. Якщо його соціальний статус на батьківщині був вищим, то буде застосована стратегія соціальної креативності («навіть якщо вдома була робота з вищою кваліфікацією, але з низькою оплатою, на ці гроші було важко утримувати сім'ю»). , тобто підставою для самооцінки стають інші критерії.

Розглядаючи соціальну ідентичність як систему, охарактеризуємо її основні функції, зазначені різними авторами. Теорія соціальної самокатегоризації стверджує, що основним мотивом ідентифікації з групою є прагнення до позитивної ідентичності та високої самооцінки, тобто можна вказати функцію підтримки самооцінки. Однак у дослідженнях соціальної психології є докази того, що сильна ідентифікація з певною соціальною групою може призвести до відчуття особистої неадекватності [6].

Це протиріччя - між прагненням бути включеним в групу і водночас бажанням відрізнятись від неї, бути індивідуальністю - виявляється багатьма вченими. Наприклад, у дослідженні В. О. Ядова виділяє такі функції соціальної ідентичності: підпорядкування індивіда соціальній групі; захист групи; основа

самооцінки та оцінки інших; залучення до системи групових відносин; групова інтеграція [6].

Отже, ідентичність лежить в основі прагнення уподібнитися іншій людині або групі людей, прийняти значимі характеристики. Якщо з раннього дитинства вона розвивається поступово як примітивне копіювання дій інших, то пізніше прогресує до більш складних, ефективних і суб'єктивно контрольованих форм. Ідентичність сприяє встановленню глибокого емоційного зв'язку з іншою людиною або групою людей, єднання з ними. Тому наслідувати можна не тільки риси характеру, а й норми, цінності та зразки, які в кінцевому підсумку проявляються у проявах конформізму.

1.3. Зміст та методологія визначення ціннісно-мотиваційної сфери особистості під час міграційних процесів

Щоб емпірично дослідити соціально-психологічні чинники зміни ціннісно-мотиваційної сфери особистості під час міграційних процесів потрібні такі діагностичні методи:

- «Діагностика соціально-психологічних установок особистості в мотиваційній сфері» (автор – О. Потьомкіна) [3];
- Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича [30];
- «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С.С. Бубнова» [2];

«Діагностика соціально-психологічних установок особистості в мотиваційній сфері» (автор – О. Потьомкіна).

Методика О.Ф. Потьомкіної складається з 80 питань про те, що важливо в житті. Перша частина (40 питань) показує, що важливіше для людини: альтруїзм або егоїзм, процес або результат. Друга частина (наступні 40 питань)

спрямована на оцінку значущості свободи або влади, змісту роботи або грошей (див. Додаток А).

Обробка та аналіз. За кожен відповідь «Так» нараховується 1 бал. Обчислюється сума значень по кожній з восьми установок особистості. Результати, отримані за допомогою даних методики, доцільно представити графічно. Для цього необхідно накреслити чотири вертикальні пересічні прямі і відкласти на кожній з них від центру (точка 0) Кількість балів згідно ключам опитувальника. Далі слід ці точки з'єднати. В результаті вийде профіль (у вигляді пелюсткової діаграми або радіограми), що відображає особливості соціально-психологічних установок.

Інтерпретація результату враховується по значенням за шкалами, які позначають важливість для людини кожного з описуваних нижче типів мотивів. Важливо не тільки те, яке з цих значень найбільш велике, але і те, як вони співвідносяться між собою і яке з них найменше. Методика описує такі шкали: орієнтація на процес, орієнтація на результат, орієнтація на альтруїзм, орієнтація на егоїзм, орієнтація на працю, орієнтація на гроші, орієнтація на свободу, орієнтація на владу. Людина з будь-якою установкою (точніше з набором установок, досить рідко лише одна установка виявляється повністю домінуючою, тобто значення за іншими шкалами різко менше) може знайти як своє цілком корисне місце в суспільстві, так і свій спосіб зруйнувати все навколо себе [2].

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича є інструментом для вивчення ціннісних орієнтацій людини, тобто того, що вона вважає важливим і цінним в житті. Дана методика може бути застосована і для вивчення ціннісних орієнтацій мігрантів.

Методика

Обстеження краще проводити індивідуально, але можливо і групове тестування. Респонденту пред'явлені два списки цінностей (по 18 у кожному), або на аркушах паперу в алфавітному порядку, або на картках. У списках випробуваний присвоює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає по порядку значущості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей (див. Додаток Б).

Інтерпретація результатів тесту

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їх угруповання випробуваним у змістовні блоки по різних підставах. Так, наприклад, виділяються "конкретні" і "абстрактні" цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя і т. д. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших і т. д. Це далеко не всі можливості суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтацій. Психолог повинен спробувати вловити індивідуальну закономірність.

Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити несформованість у респондента системи цінностей або навіть нещирість відповідей.

Переваги і недоліки методики

Переваги методики є універсальність, зручність і економічність у проведенні обстеження й обробці результатів, гнучкість - можливість варіювати як стимульний матеріал (списки цінностей), так і інструкції. Істотним її недоліком є вплив соціальної бажаності, можливість нещирості. Тому особливу роль у даному випадку відіграє мотивація діагностики, добровільний характер тестування і наявність контакту між психологом і випробуваним. Методику не рекомендується застосовувати з метою відбору і експертизи.

Методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С.С. Бубнова»

Призначена для вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості в реальних умовах життєдіяльності. Перевагою методики «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» С. Бубнова є спрямованість змісту питальника на вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості у реальних умовах життєдіяльності.

Методика містить 66 закритих питань, спрямованих на вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості в реальних умовах життєдіяльності. Ступінь виразності кожної, визначається за допомогою ключа, представленого у бланку відповідей.

Відповідно до цього підраховується кількість позитивних відповідей у всіх одинадцяти стовпчиках цінностей. За результатами обробки індивідуальних даних будується графічний профіль, що відображає вираженість кожної цінності. Для цього по вертикалі фіксується кількісна вираженість цінностей, а по горизонталі-види цінностей.

Цінності в узагальненому вигляді:

1. Приємне проведення часу, відпочинку;
2. Високий матеріальний добробут;
3. Пошук і насолода прекрасним;
4. Допомога і милосердя до інших людей;
5. Любов;
6. Пізнання нового у світі, природі, людині;
7. Високий соціальний статус і управління людьми;
8. Пізнання і повага людей та вплив на оточуючих;
9. Соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві;
10. Спілкування;
11. Здоров'я.

Інструкція: потрібно відповідати по можливості швидко, довго не замислюючись над кожним питанням, пам'ятайте, що поганих або хороших відповідей немає, є тільки ваша власна думка. Відповідати на запитання потрібно «так» або «ні». У бланку відповідей це позначається знаками «+» або «-», які потрібно поставити поряд з номером питання.

Таблиця 1.1

Бланк відповідей

Номер питання										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33
34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44
45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55
56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66
Сума										
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI

Обробка та інтерпретація результатів тесту

Ступінь виразності кожної з поліструктурності ціннісних орієнтацій особистості визначалася за допомогою ключа, представленого у бланку відповідей. Відповідно цьому підраховується кількість позитивних відповідей у всіх одинадцяти стовпчиках, а результат записується в графі "?". За результатами обробки індивідуальних даних будується графічний профіль, що відображає вираженість кожної цінності. Для цього по вертикалі фіксується кількісна вираженість цінностей (по 6-бальній системі), а по горизонталі - види цінностей.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ЗМІНИ ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

2.1. Аналіз динаміки та обсягів міграційних потоків

Протягом трьох десятиліть зовнішня трудова міграція є наймасштабнішим міграційним потоком в Україні. У світовому міграційному русі населення Україна є країною-донором (країною походження емігрантів), тобто країною, що формує трудові ресурси для інших країн. Така тенденція формувалася і продовжує своє існування впродовж багатьох років незалежності України з причин, відзначених у першому розділі роботи.

З початку 2014 р. у результаті анексії Криму та подій на Донбасі сформувався новий для України тип міграції працездатного населення – рух внутрішньо переміщених осіб (ВПО), який досяг обсягів, співставних, а, можливо, навіть більших за обсяги зовнішньої трудової міграції. З викликами вимушеного переселення з Донбасу та Криму стикнулося близько 3,5 % населення України. Відповідно існують різні оцінки фактичної кількості вимушено переселених осіб. Так, ООН визначає цей контингент у 0,8–1,0 млн осіб. За кількістю вимушено переселених осіб Україна посідає перше місце в Європі та дев'яте – у світі серед країн із найбільшою кількістю вимушених мігрантів [30].

Станом на вересень 2022 ООН зафіксували в Європі 7 мільйонів Українців. З них 4 мільйони звернулись за тимчасовим притулком. Польща та Німеччина залишаються найпоширенішими напрямками зовнішньої міграції. Хоча 41% біженців з Донецької області обрали країною переміщення Словаччину, а 56% з

Одеської – Чехію. Більшість з вимушених мігрантів, 86% – це жінки. Вищу освіту мають 49%. До виїзду з України мали роботу 73% мігрантів. Вік тих, хто залишив країну – 35-59 років (49%).

На жаль, точні дані про обсяги, структуру та напрями міграційних переміщень за межі країни відсутні. Реальні дані отримати неможливо через відсутність достовірної інформації про чисельність населення внаслідок відтермінування перепису населення України. Іншою причиною, що не дозволяє встановити реальні дані обсягів міграції та визначити чисельність українських громадян, що працюють за кордоном – це нелегальна міграція.

Українські джерела містять більш свіжу статистику, але приблизну – табл.2.1 [28].

Таблиця 2.1

Кількість українських трудових мігрантів за кордоном

Показники	Рік		
	2019	2020	2021
Кількість, чол.	3,2 млн – на постійній основі, 7-9 млн - тимчасово	≈ 3,0 млн	≈2,5-3 млн
Джерело інформації	Міністерство соціальної політики України	Глава НБУ Я. Смолій	Директор Інституту демографії та соціальних досліджень Е. Лібанова

Здійснювати поточні оцінки масштабів міграційних процесів є досить складним процесом, оскільки наразі в Україні відсутня єдина уніфікована інформаційна база щодо напрямів, обсягів та соціально-вікової структури мігрантів. Тому аналіз обсягів і напрямів еміграційних потоків з України можливо здійснити з використанням інформаційних даних міжнародних організацій, українських державних виконавчих органів та спеціалізованих аналітичних агентств.

За даними Державної служби статистики України представлена динаміка міграційного руху населення України за 2017 – 2021 рр. – табл. 2.2.

Міграційний рух населення 2017 - 2021 рр., осіб

Показник	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість прибулих	442287	629276	576032	435280	476925
Кількість вибулих	430290	610687	554520	425964	455664
Міграційний приріст	11997	18589	21512	9316	21261
Чисельність населення, млн	42,584	42,386	42,153	41,902	41,588

Джерело: складено автором за даними [14]

На рис. 2.1. за даними табл. 2.2., наочно відображено динаміку показників вибуття українців за кордон впродовж 2017 - 2021 рр.

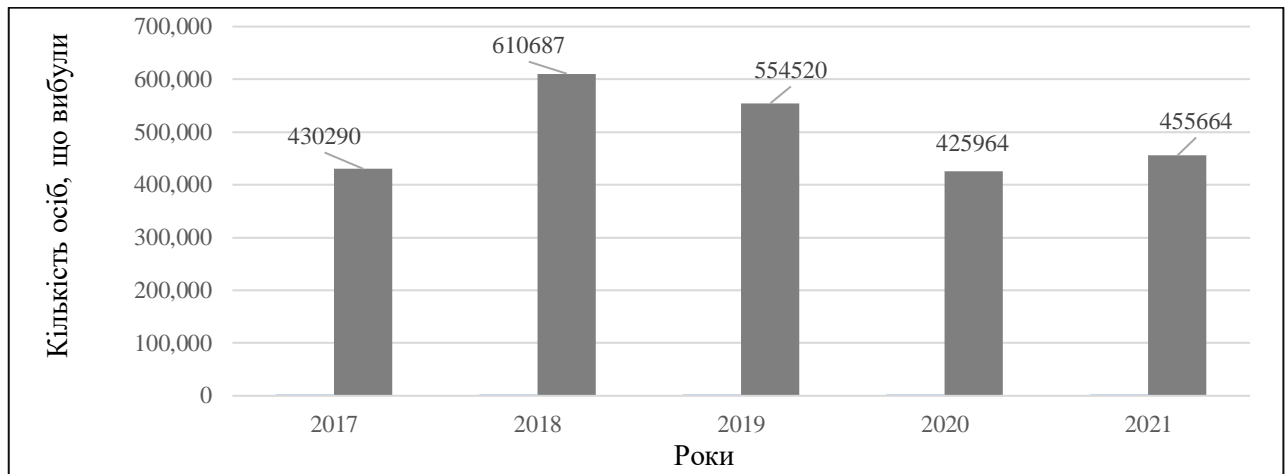

Рис. 2.1. Динаміка еміграції населення у 2012-2021 рр.

Джерело: складено автором за даними за даними табл. 2.2

Дані рис. 2.1. засвідчують зростання зовнішньої міграції з України протягом періоду, що досліджувався. Особливо стрімке воно було у період 2017-2018 рр.: кількість вибулих з України у 2018 році кількість вибулих зросла на 180397 осіб, або у 1,4 рази порівняно з попереднім 2017 роком.

Одним з найбільш достовірних зарубіжних інформаційних ресурсів, що відображає потоки емігрантів з України, є Європейська статистика (Eurostat).

Офіційні дані Євростату свідчать, що у 2018 р. Україна стала лідером серед інших країн світу за кількістю осіб, які отримали дозвіл на проживання в країнах ЄС-28 (527000 заявників, або 16 % від всіх претендентів на отримання дозволу на проживання в ЄС-28), випередивши Китай (6,4 %), Індію (6,1 %), Сирію (5,4 %), Марокко (3,9 %). Серед 10 країн, громадяни яких отримали дозволи на проживання в країнах ЄС-28 залежно від мети в'їзду – працевлаштування Україна була абсолютним лідером (64,7 %) і вдвічі випереджала Індію (30,6 %) [18].

У 2021 році Україна зберегла за собою це лідерство – табл.2.3.

Таблиця 2.3

Топ 10 країн, громадяни яких отримали дозвіл на проживання в ЄС-28 у 2021 р.

Країна	Тип причини, %			
	Возз'єднання сімей	Освіта	Працевлаштування	Інше
Україна	3,8	3,0	87,9	5,3
Китай	21,3	43,2	24,7	10,8
Індія	29,7	22,0	41,3	7,0
Сирія	22,4	2,2	1,0	74,3
Марокко	59,1	13,2	18,7	9,0
США	28,0	31,9	24,3	15,8
Бразилія	40,9	14,7	37,6	6,8
Туреччина	32,6	19,6	24,9	23,0

Джерело: складено за даними [4]

Як бачимо, серед 10 країн, громадяни яких отримали дозволи на проживання в країнах ЄС-28 у 2021 році залежно від мети в'їзду – працевлаштування, Україна є абсолютним лідером (87,9 %) і майже вдвічі випереджає Індію (41,3%).

У 2018 році Польща була абсолютним лідером серед країн ЄС-28 за кількістю дозволів на проживання, які були видані українцям – 78,5 % від загальної кількості дозволів [18].

Другою за чисельністю прийнятих українських мігрантів країна – Чехія 26979 осіб, третя – Угорщина – 21793 особи. У 2021 році українцям було видано 875 800 дозволів на проживання в країнах ЄС-28, 83% з них – були видані Польщею.

Для визначення динаміки розвитку еміграційних потоків українських громадян з метою постійного проживання у країнах ЄС проаналізовано дані Євростату за 2017 – 2021 роки [30]. Дані щодо громадян України, яким надано перші дозволи на проживання в ЄС, наведено на рис. 2.2.

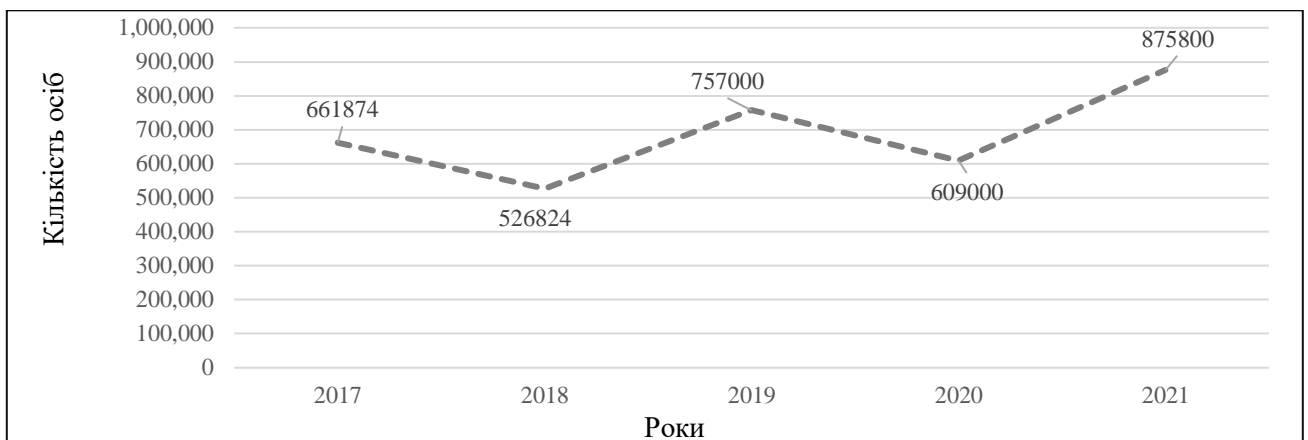

Рис. 2.2. Динаміка зміни чисельності емігрантів з України, яким надано перші дозволи на проживання в ЄС з 2017 по 2021 роки

Джерело: побудовано автором за даними [18]

У 2018 році порівняно з 2017 роком спостерігається тенденція до зменшення чисельності емігрантів з України, яким надано дозволи на роботу в ЄС на 20,40 %. Основними причинами зменшення чисельності емігрантів у період з 2017 по 2018 роки стали такі фактори, як стабілізація економічного становища в Україні та посилення вимог у нормативно-правових актах ЄС щодо осіб, які мають бажання отримати дозволи на роботу. У 2019 році спостерігається прискорене (на 43,7%) зростання чисельності емігрантів з України, яким надано дозволи на роботу в ЄС у порівнянні з 2018 роком, у 2020

році цей показник знову падає (епідемія Covid-19), а у 2021 році знову зростає на 43,8% у порівнянні з 2020 роком.

Згідно з результатами проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» у 2019 році соціологічного опитування, найчастіше серед країн, в яких би хотіли працювати респонденти, що висловили бажання отримати роботу за кордоном, називали Німеччину (37%). У Польщі хотіли б працювати 26%, США – 22%, Канаді – 21%, Чехії – 16%, Італії – 15%, Великобританії – 14%, Франції або Швеції – по 12%, Ізраїлі – 11%, Іспанії – 9%, Нідерландах – 7%. В інших країнах хотіли б працювати менше 5% опитаних [28].

Європейські країни вдаються до різних методів залучення українських мігрантів (візові послаблення). Польща в рамках безвізу дозволила українцям працювати до шести місяців протягом року, а потім ще й скасувала тестування під час працевлаштування іноземців на більшість спеціальностей. Нині польський уряд має намір збільшити цей термін із шести місяців до 2 років. Отже, отримавши дозвіл на роботу, українські мігранти зможуть працювати в Польщі протягом одного року, тобто 12 місяців упродовж 18 календарних місяців.

Отже, проведений аналіз динаміки масштабів трудової міграції показав, що Україна останні роки лідирує серед країн Європи як експортер робочої сили, і в наступні роки динаміка трудової міграції не зменшиться.

2.2. Емпіричне дослідження впливу соціально-психологічних чинників зміни ціннісно-мотиваційної сфери особистості під час міграційних процесів

Огляд наукової літератури з ціннісних орієнтацій показав, що рівень сформованості ціннісних орієнтацій не є високим і ефективним у здійсненні

діяльності. Проте ми розуміємо важливість ціннісних орієнтацій для сучасних мігрантів як одного з головних чинників їхньої соціально-активної позиції, моральної свідомості, готовності до якісного здійснення життєвої та професійної діяльності в умовах змін.

В емпіричному дослідженні взяли участь 30 мігрантів (респондентів) різного віку і статі (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Розподіл досліджуваних мігрантів залежно від віку та статі

Група досліджуваних	Кількість осіб	У %
вік		
20-25 рр.	10	33,3
26-30 рр.	10	33,3
31-35 рр.	10	33,3
стать		
чоловіки	10	30,0
жінки	20	70,0

Джерело: складено автором за даними

За допомогою методики «Діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційній сфері» (автор – О. Потьомкіна), були визначені середні показники установок респондентів.

Для діагностики мотиваційних установок мігрантів О. Потьомкіна пропонує застосувати метод глибинного інтерв'ю, який дозволяє детально проаналізувати мотиваційні чинники міграції. Інтерв'ю проводиться індивідуально з кожним мігрантом і включає в себе питання про причини переїзду, очікування від нового місця проживання, ставлення до різних аспектів міграції, таких як культурний адаптації, економічні перспективи та соціальні мережі.

Діагностика мотиваційних установок мігрантів дозволяє зрозуміти, які фактори є найбільш важливими для мігрантів і як ці фактори впливають на їхні рішення та адаптацію в новому середовищі. Результати діагностики можуть

допомогти у формуванні програм підтримки мігрантів та покращенні їхньої адаптації в новій країні.

Обґрунтування результатів проводилось у двох частинах за двома протилежними підходами. Перша частина включала дві протилежні установки, а саме установок на «альтруїзм – егоїзм», «процес – результат» (табл. 2.5):

Таблиця 2.5

Виявлення установок на «альтруїзм – егоїзм», «процес – результат» за методикою О.Ф. Потьомкіної

Установка	№ питання	Кількість загальних балів	Ср. значення.
Орієнтація на процес	1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37	71	7,1
Орієнтація на результат	2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38	111	11,1
Орієнтація на альтруїзм	3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39	125	12,5
Орієнтація на егоїзм	4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40	137	13,7

Джерело: складено автором за даними

Найнижчу оцінку за шкалою 7,1 балів, має установка на «процес». Мотиваційним компонентом ставлення до міграційного процесу є міграційна мотивація, яка розкриває якісну сторону потреби особистості у зміні місця проживання, умов праці, реалізації конкретних життєвих планів. Пошук роботи залежить від структури їх мотиваційної сфери, зокрема від розуміння змісту життя, прагнення до самореалізації, від наявності домінуючих потреб і можливості їх негайного задоволення.

Респонденти більше думають про досягнення результату, ніж про сам процес. За шкалою «результат» респонденти отримали 11,1 бали. Беручи до уваги фактичний результат, ми отримали цифри, які показують, що респонденти мають схильності, які визначають узгодженість дій, детермінованих позитивним або негативним ставленням до зміни місця та умов життя.

Характеристики егоїзму та альтруїзму протилежні одна одній, при чому шкала егоїзму на 12,5 балів переважає значення шкали альтруїзму. Це означає, що респонденти орієнтуються переважно на особисті інтереси. Це не обов'язково означає, що їхні інтереси зводяться до матеріальної вигоди - просто вони серйозно думають про те, як наслідки вплинуть на них особисто, коли приймають рішення.

Шкала альтруїзму отримала 13,7 балів. При високих значеннях шкали людина має установку альтруїзму, діючи переважно на благо інших, часто на шкоду собі. Альтруїзм є однією з найцінніших соціальних мотивацій, яка вирізняє зрілу особистість, оскільки вимагає від людини великої самовідданості та бажання допомогти іншим.

Тобто зважаючи на ці факти ми констатуємо, що респонденти більше зорієнтовані на власний результат любою ціною, що пов'язано з прагненням мігранта зміцнити свій економічний статус та матеріальний добробут своєї сім'ї, а також бажанням потенційного мігранта підвищити свій соціальний статус, суспільний авторитет та престиж (рис. 2.3).

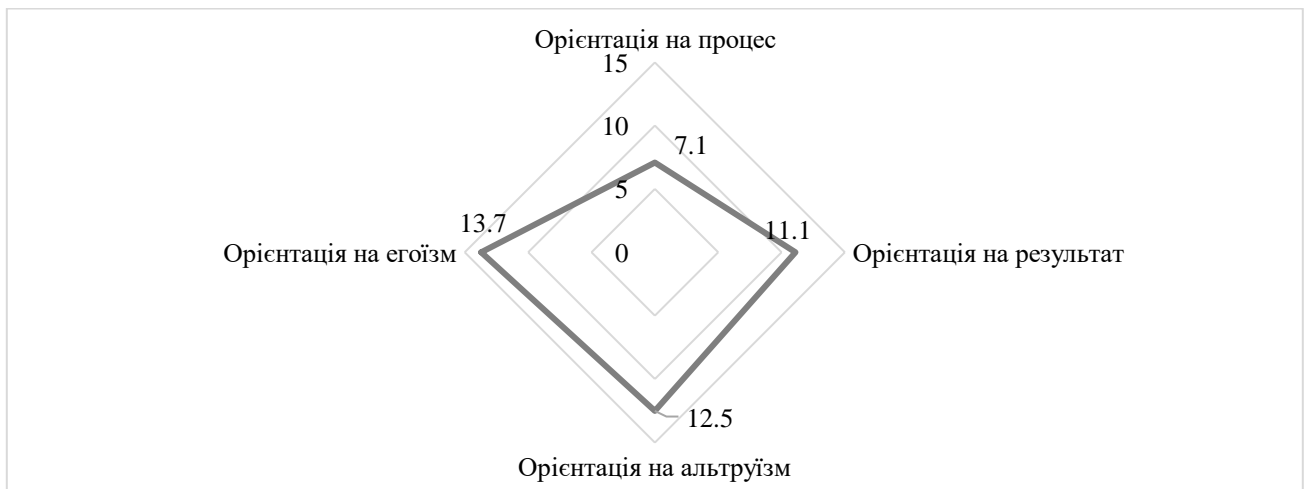

Рис. 2.3. Виявлення установок на «альтруїзм – егоїзм», «процес – результат» за методикою О.Ф. Потьомкіної

Джерело: складено автором за даними 2.5

Друга частина тестування викладається в установках «свобода – влада», «праця – гроші» (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Виявлення установок «свобода – влада», «праця – гроші» за методикою
О.Ф. Потьомкіної**

Установка	№ питання	Кількість загал. балів	Ср. значення.
Орієнтація на працю:	1, 5, 9, 13, 17, 25, 29, 33, 37	160	16
Орієнтація на свободу:	2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38	186	18,6
Орієнтація на владу:	3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39	204	20,4
Орієнтація на гроші:	4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40	175	17,5

Джерело: складено автором за даними

Наступним протиставленням є орієнтація на працю та орієнтація на гроші. При високих значеннях 17,5 балів за шкалою орієнтації на гроші у людей з такою орієнтацією є бажання збільшити свій статок. Коли у них немає грошей, вони в основному думають про те, як їх отримати, а коли вони є, вони думають про те, як їх не втратити і як їх збільшити. Гроші мають цінність самі по собі, а не лише як засіб отримати щось.

Найнижче значення за шкалою отримало ставлення до роботи – 16 балів, що свідчить про те, що наші респонденти найбільше віддають перевагу відпочинку. Це ставлення, на відміну від ставлення до процесу, наголошує не тільки на почутті зайнятості, але й на важкій роботі.

Орієнтація на свободу та орієнтація на владу мають майже однакові результати (рис. 2.4).

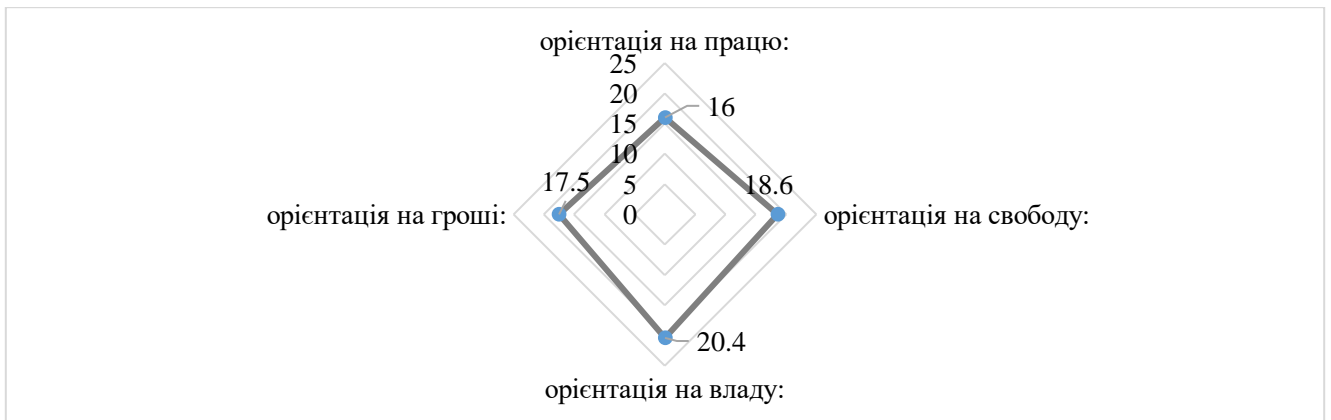

Рис. 2.4. Виявлення установок «свобода – влада», «праця – гроші» у респондентів за методикою О.Ф. Потьомкіної

Джерело: складено автором за даними 2.6

Значення орієнтації на свободу отримало 18,6 балів. Ця шкала показує, наскільки свобода важлива для респондентів, чи є вона для них основною цінністю. Ми робимо висновок, що респонденти дотримуються принципу «без обмежень», наслідком якого є їх готовність йти на жертви заради забезпечення своєї незалежності.

Отримане значення за шкалою установка на владу має 20,4 балів. Ця шкала вводить відчуття контролю над іншими людьми. За тлумаченням О.Ф. Потьомкіна, людям такої орієнтації належить провідна цінність – вплив на інших, на суспільство.

Так, за результатами діагностики мотиваційних установок мігрантів, можна зазначити, що дана методика може допомогти у формуванні програм підтримки та інтеграції мігрантів в новій країні. Наприклад, якщо результати діагностики показали, що для більшості мігрантів важливим є економічний аспект міграції, то програми підтримки можуть включати надання робочих місць, підвищення кваліфікації та професійної підготовки мігрантів.

Крім того, діагностика мотиваційних установок може допомогти у формуванні культурної підтримки та адаптації мігрантів в новому середовищі.

Наприклад, якщо результати діагностики показали, що для більшості мігрантів важливим є культурна адаптація та знайомство з новою культурою, то програми підтримки можуть включати курси мови та культури, організацію заходів та інших заходів, що сприятимуть інтеграції мігрантів в нову культурну середу.

Отже, діагностика мотиваційних установок мігрантів може допомогти у формуванні ефективних програм підтримки та інтеграції мігрантів в новій країні, що сприятиме покращенню їхньої адаптації та забезпеченню їхнього благополуччя.

Аналіз отриманих емпіричних даних за методикою «Ціннісні орієнтації», шкала термінальних цінностей (М. Рокич) продемонстрували наступні результати (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Розподіл мігрантів за значущістю цінностей

Найбільш значущі цінності	Кількість досліджуваних, %	Найменш значущі цінності	Кількість досліджуваних, %
<i>Термінальні цінності</i>			
здоров'я (фізичне і психічне)	60,0	краса природи	80,0
матеріально забезпечене життя	50,0	суспільне покликання	73,3
любов	46,7	щастя інших	60,0
впевненість у собі	43,3	розваги	56,7
цікава робота	33,3	життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)	56,7
свобода	50,0	творчість	53,3

<i>Інструментальні цінності</i>			
життєрадісність	50,0	непримиримість до недоліків у собі та інших	63,3
чесність	46,7	високі запити	53,3
освіченість	53,3	ефективність у справах	56,7
раціоналізм	43,3	акуратність	40,0
самоконтроль	40,0	терпимість	43,3
чуйність	40,0	широта поглядів	40,0

Джерело: складено автором за даними

Найбільш значущими термінальними цінностями для респондентів, є: здоров'я (60%), свобода (50%), матеріально забезпечене життя (50,0%), любов (46,7%), впевненість в собі (43,3%) й цікава робота (33,3%). Водночас, викликає стурбованість той факт, що найменш значущими виявилися орієнтації на суспільне покликання (73,3%), щастя інших (60%), життєва мудрість (56,7%), творчість (53,3%), а також переживання прекрасного в природі і мистецтві (80,0%), розваги (56,7%).

Щодо інструментальних цінностей, то найбільш значущими виявилися освіченість (53,3%), життєрадісність (50%), чесність (46,7%), раціоналізм (43,3%), самоконтроль (40%), чуйність (40%), а до найменш значущих віднесено: непримиримість до недоліків у собі та інших (63,3%), високі запити (53,3%), ефективність у справах (56,7%), терпимість (43,3%).

Ці критерії ґрунтуються на безпосередньому розрахунку критерію χ^2 -Пірсона.

Якщо говорити про загальну динаміку цінностей, то більшість респондентів підтверджує значне зростання важливості цінностей, таких як любов, вдячність та продуктивне життя. Окрім того, респонденти надають перевагу таким інструментальним цінностям, як терпимість до поглядів та думок інших, спокій та почуття гумору.

Помітна негативна динаміка почуття власної матеріальної забезпеченості. Чесність стала менш вираженою. Багатство більшості полягає в наявності хороших і вірних друзів.

Респонденти часто порушували тему розваг, пам'ятаючи, що в загальному рейтингу цінностей розваги посідають останнє місце. Такий розподіл можна пояснити протиріччями між реальним образом, де розвагам приділяється мало часу, і увлеченням у свідомості, де значення розваг досить велике.

Згідно з цією методологією, психологічні мотиви міграції пов'язані з потребою потенційного мігранта осмислити своє життя, у самоповазі, бажанні пізнати невідомі аспекти життя, отримати новий життєвий досвід, розширити культурний кругозір.

Застосування методики «Ціннісні орієнтації» може допомогти вивчити ціннісні орієнтації мігрантів та зрозуміти, що є для них найважливішим у житті. Наприклад, результати методики можуть показати, що для більшості мігрантів важливими є цінності «сім'я», «безпека», «успіх» та «самореалізація». Такі результати можуть допомогти у формуванні програм підтримки та інтеграції мігрантів, спрямованих на забезпечення їхньої безпеки, підтримку сімейних цінностей та можливостей до самореалізації в новій країні.

Отже, методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича може бути корисним інструментом для вивчення ціннісних орієнтацій мігрантів та допомогти у формуванні програм підтримки та інтеграції мігрантів в новій країні.

«Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» С.С. Бубнова є методикою для вивчення ціннісних орієнтацій людини в певних контекстах її життєдіяльності. Дана методика може бути застосована і для вивчення ціннісних орієнтацій мігрантів.

За результатами даної методики нами виявлено недостатній рівень визначення структури ціннісних орієнтацій особистості в реальних умовах життєдіяльності (табл. 2.8).

Розподіл досліджуваних мігрантів за рівнями реальної структури ціннісних орієнтацій

Ціннісні орієнтації	Рівні реалізації ціннісних орієнтацій, у %		
	низький	середній	високий
Приємне проведення часу, відпочинок	23,3	63,3	13,3
Високий матеріальний добробут	76,7	16,7	6,7
Пошук і насолоду прекрасним	23,3	53,3	20,0
Допомога і милосердя до інших людей	3,3	66,7	30,0
Любов	13,3	53,3	33,3
Пізнання нового у світі, природі, людині	6,7	40,0	53,3
Високий соціальний статус і управління людьми	40,0	40,0	16,7
Визнання та повага людей і вплив на оточуючих.	3,3	50,0	46,7
Соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві	23,3	56,7	20,0
Спілкування	13,3	80,0	6,7
Здоров'я	6,7	63,3	30,0

Джерело: складено автором за даними

Пріоритетними в структурі ціннісних орієнтацій мігрантів є «Пізнання нового у світі, природі, людині» (53,3%), «Визнання і повага людей та вплив на оточуючих» (46,7%), «Любов» (33,3%). Це вказує не те, що мігранти прагнуть визнання та поваги оточуючих, любові, пізнавати оточуючий світ і самих себе. Разом з тим, їх мало цікавить «високий рівень матеріального добробуту» (76,7% - низький рівень), високий соціальний статус і управління людьми (40% - низький і середній рівень). Найбільш характерний для респондентів середній рівень ціннісних орієнтації, а саме: спілкування (80%), допомога і милосердя до інших людей (66,7%), соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві (56,7%), приємне проведення часу відпочинок (63,3%), пошук і насолода прекрасним (53,3%), любов (53,3%).

З метою порівняння отриманих результатів аналізу визначимо коефіцієнти взаємної зв'язаності ознак Пірсона C та Крамера V мігрантів в контексті найбільш і найменш залежних значень.

Коефіцієнти взаємної зв'язаності ознак Пірсона C та Крамера V застосовуються для оцінки залежності між змінними в ситуаціях, коли кожна змінна представлена в номінальній шкалі та хоча б одна з них має більш ніж дві градацій. Тобто таблиця зв'язаності ознак (таблиця кростабуляції) повинна мати розмір не 2×2 , як у коефіцієнтів асоціації та контингенції, а будь-який інший.

Ці критерії ґрунтуються на безпосередньому розрахунку критерію χ^2 Пірсона. Необхідно зауважити, що із збільшенням значення χ^2 сила залежності коефіцієнтів взаємної зв'язаності зростає.

Таблиця 2.9

Коефіцієнти взаємної зв'язаності ознак Пірсона та Крамера V для мігрантів

Ціннісні орієнтації	Низький рівень реалізації ціннісних орієнтацій	Середній рівень реалізації ціннісних орієнтацій	Високий рівень реалізації ціннісних орієнтацій
Приємне проведення часу, відпочинок	-0.26	0.13	0.15
Високий матеріальний добробут	0.26	-0.29	0.03
Пошук і насолоду прекрасним	-0.14	0.14	0.08
Допомога і милосердя до інших людей	-0.29	0.26	0.10
Любов	-0.26	0.14	0.17
Пізнання нового у світі, природі, людині	-0.19	0.22	0.28
Високий соціальний статус і управління людьми	0.12	-0.02	-0.14
Визнання та повага людей і вплив на оточуючих.	-0.29	0.23	0.23
Соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві	-0.14	0.15	0.08
Спілкування	-0.23	0.24	-0.07
Здоров'я	-0.26	0.20	0.14

Джерело: складено автором за даними

У даній таблиці наведені коефіцієнти кореляції Пірсона та Крамера V для різних ціннісних орієнтацій серед мігрантів. Коефіцієнт кореляції Пірсона розраховується шляхом вимірювання ступеня лінійної залежності між двома

ознаками та може набувати значень від -1 до 1. Значення більші за 0 вказують на наявність позитивної кореляції, коли збільшення однієї ознаки супроводжується збільшенням іншої, а значення менші за 0 вказують на наявність негативної кореляції, коли збільшення однієї ознаки супроводжується зменшенням іншої.

В даному випадку, значення кореляційних коефіцієнтів вказують на те, що деякі ціннісні орієнтації є сильніше пов'язаними між собою, ніж інші.

Наприклад, орієнтації «Приємне проведення часу, відпочинок» та «Пошук і насолоду прекрасним» корелюють позитивно 0.14, тобто ті, хто більше цінують одну з цих орієнтацій, ймовірніше, що більше цінують іншу. У той же час, орієнтації «Допомога і милосердя до інших людей» та «Визнання та повага людей і вплив на оточуючих» корелюють негативно -0.29, що означає, що ті, хто більше цінують одну з цих орієнтацій, менш ймовірно, що більше цінують іншу.

Наприклад, коефіцієнт кореляції між «Приємним проведенням часу, відпочинком» та «Високим матеріальним добробутом» дорівнює 0.26, що вказує на позитивну кореляцію між цими ознаками, тобто збільшення однієї ознаки супроводжується збільшенням іншої.

Деякі ціннісні орієнтації мають сильну зв'язок між собою, наприклад, «Любов» та «Пошук і насолоду прекрасним», «Визнання та повага людей і вплив на оточуючих» та «Пізнання нового у світі, природі, людині».

Також можна зазначити, що мігранти з середнім рівнем реалізації ціннісних орієнтацій є більш схильні до «Пошуку і насолоди прекрасним» та «Пізнання нового у світі, природі, людині».

Найбільша різниця між коефіцієнтами взаємної зв'язаності спостерігається між «Спілкуванням» та «Високим матеріальним добробутом». Це може свідчити про те, що мігранти, які мають високий матеріальний добробут, можуть бути менш схильні до спілкування.

Ці дані можуть бути використані для подальшого дослідження кореляції між ціннісними орієнтаціями та іншими факторами, такими як стать, вік, етнічна належність тощо, або для порівняння між різними групами мігрантів.

Отже, таблиця дозволяє зробити певні висновки про ціннісні орієнтації мігрантів та їх взаємну залежність. Однак слід пам'ятати, що це лише статистичні дані і не можуть повністю відображати індивідуальні особливості кожного мігранта.

Застосування методики «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» може допомогти вивчити ціннісні орієнтації мігрантів та зрозуміти, які цінності для них є найважливішими в певному контексті, наприклад, в контексті нової країни, у яку вони переїхали.

Наприклад, результати методики можуть показати, що для більшості мігрантів важливими є цінності «самореалізація», «рівноправність», «гармонія з природою» та «взаємодія». Такі результати можуть допомогти у формуванні програм підтримки та інтеграції мігрантів, спрямованих на забезпечення можливостей до самореалізації, рівноправності та взаємодії з місцевим населенням та природою в новій країні.

Отже, методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» С.С. Бубнова є корисною для розуміння особистісних цінностей мігрантів та може стати ефективним інструментом для розробки програм і стратегій підтримки мігрантів. Також, результати дослідження ціннісних орієнтацій мігрантів можуть бути використані для досліджень у галузі соціальної психології та інших суміжних наук, спрямованих на покращення якості життя мігрантів у новому середовищі.

ВИСНОВОК

Проведене дослідження з вивчення соціально-психологічних чинників зміни ціннісно-мотиваційної сфери особистості під час міграційних процесів. дозволяє зробити наступні висновки:

За результатами теоретичного аналізу можна констатувати велику різноманітність концепцій категорії особистісної сфери, що поєднують феномени потреб, мотивів, цінностей і смислів у різноманітних поєднаннях один з одним.

Як виявилось ідентичність лежить в основі прагнення уподібнитися іншій людині або групі людей, прийняти значимі характеристики.

Згідно з результатами дослідження виявлено, що найважливішими термінальними цінностями для мігрантів стали: здоров'я, духовна та фізична близькість з коханою людиною, впевненість у собі та активне життя. Найменш важливими цінностями є: суспільне покликання, щастя інших, життєва мудрість, творчість, а також переживання прекрасного в природі і мистецтві. З інструментальних цінностей найважливішими виявилися: життєрадісність, освіченість, чесність, самоконтроль, раціоналізм, чуйність, а до найменш значущих віднесено: непримиримість до недоліків у собі та інших, високі запити, ефективність у справах, терпимість.

Результати дослідження ціннісних орієнтацій мігрантів можуть бути використані для досліджень у галузі соціальної психології та інших суміжних наук, спрямованих на покращення якості життя мігрантів у новому середовищі. Також дані результати можуть допомогти у формуванні програм підтримки мігрантів та покращенні їхньої адаптації в новій країні.

Перспектива подальших досліджень полягає у розробці методики визначення соціально-психологічних чинників зміни ціннісно-мотиваційної сфери особистості під час міграційних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуманний розум: збірник статей (присвячено пам'яті Георгія Олексійовича Балла) / Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України; [наук. ред. О. В. Завгородня, В. Л. Зливков; уклад. С.О. Лукомська, О.В. Федан]. К. : Педагогічна думка, 2017. 329 с.
2. Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості С.С. Бубнова. URL: <https://studfile.net/preview/5130863/> (дата звернення: 26.03.2023).
3. Діагностика соціально-психологічних установок особистості в мотиваційній сфері (автор О. Потьомкіна). URL: <https://yolkki.ru/uk/computers/potemkina-f-socialnye-psihologicheskie-ustanovki-metodika-diagnostika-socialno-psihologicheskikh-us/> (дата звернення: 26.03.2023).
4. Досвід України та країн Європейського Союзу у вирішенні актуальних проблем психології в сучасних соціально-політичних умовах : збірник наукових статей / [За редакцією С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, О.В. Креденцер, Ю. Горбанюк]. Київ-Люблін : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Інститут Наук про Родину і Працю Соціальної Католицького Університету Любліна Яна Павла II, 2016. 148 с.
5. Іванова О. Ф., Свинаренко Ю.В. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери жінок, які мають та не мають дітей. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія.* 2012. №50. С. 114–116. 3
6. Коваленко А. Б., Безверха К. С.. Соціальна ідентичність як механізм адаптації особистості під час суспільної кризи. *Український психологічний журнал*, 2017. 1 (3), С.48-62.

7. Максименко С.Д. *Методологія та теорія генетичних методів. Психологічне консультування і психотерапія.* 2016. №5. –С. 6–18.
8. Максименко С.Д. Основні методи дослідження особистості та категорія нужди. *Проблеми сучасної психології.* 2014. №23. С. 7–18.
9. Максименко С.Д. Психологія особистості: змістовні ознаки. *Наука і освіта.* 2014. №5. С. 45–52.
10. Міграційний рух населення України : Укрстат. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> 1 (дата звернення: 26.03.2023).
11. Особистість в умовах кризових викликів сучасності: Матеріали методологічного семінару НАПН України (24 березня 2016 року) / За ред. академіка НАПН України С. Д. Максименка. К., 2016. 629 с.
12. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С.Д. Максименка, В.Л. Зливкова, С.Б. Кузікової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 430 с.
13. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій : психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С.Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2017. 540 с.
14. Офіційний сайт Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ukrainian_citizens_in_the_EU (дата звернення: 26.03.2023).
15. Пенькова О.І. Психологічні аспекти моральної спрямованості особистості. II Міжнародна науково-практична конференція «Генеза буття особистості» К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. Том I. С. 293-297.
16. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості: монографія / М.Й. Боришевський, О. В. Шевченко, Н.Д. Володарська та ін. За загальною редакцією М.Й. Боришевського. К.: Педагогічна думка, 2011. 200 с.

17. Психофізіологічні закономірності професійного самоздійснення особистості: монографія / О. М. Кокун, В. В. Клименко, О. М. Корніяка, О.Р. Малхазов [та ін.]; за ред. О. М. Кокуна. К.: Педагогічна думка, 2015. 297 с.
18. Скворчевська Є.Л. До питання дослідження мотиваційно-сміслової сфери особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2013. №52. С. 47–50.
19. Скворчевська Є.Л. Особливості взаємозв'язку мотивації досягнення успіху, учбової мотивації та професійної спрямованості студентів. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2014. №48. –С. 217–225.
20. Скворчевська Є.Л. Особливості динаміки учбової мотивації та професійної спрямованості студентів на різних курсах навчання. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2015. №50. С. 206–214.
21. Скворчевська Є.Л. Психологічні особливості становлення мотиваційно-сміслової сфери у студентів інженерно-педагогічних фахів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2013. –№38-39.–С.383–388.
22. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / Під заг. ред. В. Воловича. Київ: Український центр духовної культури, 1998. 736 с.
23. Становлення особистісної ефективності школярів в онтогенетичному вимірі : монографія / Г.О. Балл, М.Т. Дригус, Н.І. Мусіяка, І.В. Яворська-Ветрова; за ред. М. Т. Дригус. К.: Педагогічна думка, 2015. 161 с.
24. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках: Аналітичний портал «Слово і діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudovamihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax> (дата звернення: 26.03.2023).

25. Українська радянська енциклопедія: У 12 Київ: Головна редакція УРЕ, 1982. Т. 8: Олєфіни–Поплін. 528 с.
26. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. К. 2018. 396 с.
27. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. Київ: Головна редакція УРЕ Академії наук УРСР, 1973. 600 с.
28. Філософський словник соціальних термінів / Під заг. ред. В. П. Андрущенко. Х.: Корвін, 2002. 672 с.
29. Ціннісні орієнтації», шкала термінальних цінностей (М. Рокич). URL: <https://studfile.net/preview/5258514/page:36/> (дата звернення: 26.03.2023).
30. Якуба Е. А. Вчений Вчитель, Людина (дослідження і спогади) / Зкл. Куценко О. Д., Сокурянська Л. Г. Х.: Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2004. 353 с.

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Чубатюк Катерина Вікторівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
 - самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

25.09.2020
(дата)

Чубатюк Катерина
(ім'я, прізвище)

Додаток Б

Прізвище, ім'я _____ Вік _____

«Діагностика соціально-психологічних установок особистості в мотиваційній сфері» (автор – О. Потьомкіна)**Інструкція**

Дайте відповідь на кожне питання «так», якщо він правильно описує вашу поведінку, і «ні», якщо ваша поведінка не відповідає тому, про що говориться в питанні.

Тестове завдання

Частина I. Виявлення ступеня вираженості соціально-психологічних установок, спрямованих на «альтруїзм – егоїзм», «процес – результат»

№	Питання	Відповідь	
		Так	Ні
1	Сам процес виконуваної роботи захоплює Вас більше, ніж етап її завершення?		
2	Для досягнення мети Ви зазвичай не шкодуєте сил?		
3	Вам часто говорять, що Ви більше думаєте про інших, ніж про себе?		
4	Ви зазвичай багато часу приділяєте своїй особі?		
5	Ви зазвичай довго не наважуєтесь почати робити те, що Вам нецікаво, навіть якщо це необхідно?		
6	Ви впевнені, що наполегливості в Вас більше, ніж здібностей?		
7	Вам легше просити за інших, ніж за себе?		
8	Ви вважаєте, що людина спочатку повинна думати про себе, а потім вже про інших?		
9	Закінчуючи цікаву справу, Ви часто шкодуєте про те, що цікава робота вже завершена, а з нею шкода розлучатися?		
10	Вам більше подобаються діяльні люди, здатні досягати результату, ніж просто добрі та чуйні?		
11	Вам важко відмовити людям, коли вони Вас про що-небудь просять?		
12	Для себе Ви робите що-небудь з великим задоволенням, ніж для інших?		
13	Ви відчуваєте задоволення від гри, в якій не потрібно думати про виграш?		
14	Ви вважаєте, що успіхів у Вашому житті більше, ніж невдач?		
15	Ви часто намагаєтесь надати людям послугу, якщо у них трапилася біда чи неприємності?		
16	Ви переконані, що не потрібно для кого-небудь сильно напружуватися?		
17	Ви найбільше поважаєте людей, здатних захопитися справою по справжньому?		

18	Ви часто завершуєте роботу всупереч несприятливій обстановці, браку часу, перешкод з боку?		
19	Для себе у Вас зазвичай не вистачає ні часу, ні сил?		
20	Вам важко змусити себе зробити щось для інших?		
21	Ви часто починаєте одночасно багато справ і не встигаєте закінчити їх до кінця?		
22	Ви вважаєте, що маєте достатньо сил, щоб розраховувати на успіх у житті?		
23	Ви прагнете якомога більше зробити для інших людей?		
24	Ви переконані, що турбота про інших часто йде на шкоду собі?		
25	Ви Можете захопитися справою настільки, що забуваєте про час і про себе?		
26	Вам часто вдається довести розпочату справу до кінця?		
27	Ви переконані, що найбільша цінність у житті – жити інтересами інших людей?		
28	Ви можете назвати себе егоїстом?		
29	Буває, що Ви, захоплюючись деталями, заглиблюючись в них, не можете закінчити розпочату справу?		
30	Ви уникаєте зустрічей з людьми, що не володіють діловими якостями?		
31	Ваша відмінна риса – безкорисливість?		
32	Вільний час Ви використовуєте для своїх захоплень?		
33	Ви часто завантажуєте свою відпустку або вихідні дні роботою з-за того, що комусь обіцяли що-небудь зробити?		
34	Ви засуджуєте людей, які не вміють подбати про себе?		
35	Вам важко зважитися використовувати зусилля людини у своїх інтересах?		
36	Ви часто просите людей зробити що-небудь з корисливих мотивів?		
37	Погоджуючись на будь-яку справу, Ви більше думаєте про те, наскільки воно Вам цікаво?		
38	Прагнення до результату в будь-якій справі – Ваша відмінна риса?		
39	Ваша відмінна риса – вміння допомогти іншим людям?		
40	Ви здатні докладати максимальні зусилля лише за гарну винагороду?		

Частина II. Виявлення ступеня вираженості соціально-психологічних установок, спрямованих на «свободу – владу», «працю – гроші».

№	Питання	Відповідь	
		Так	Ні
1	Ви згодні, що найголовніше в житті – бути майстром своєї справи?		
2	Ви більш всього цінуєте можливість самостійного вибору рішення?		
3	Ваші знайомі вважають Вас владним людиною?		
4	Ви згодні, що люди, які не вміють заробити гроші, не варті поваги?		
5	Творча праця для Вас є головним насолодою в житті?		
6	Основне прагнення у Вашому житті – свобода, а не влада і гроші?		
7	Ви згодні, що мати владу над людьми – найважливіша цінність?		
8	Ваші друзі заможні у матеріальному відношенні люди?		
9	Ви прагнете, щоб все навколо Вас були зайняті захоплюючою справою?		
10	Вам завжди вдається слідувати своїм переконанням всупереч вимогам з боку?		
11	Вважаєте Ви, що найважливіше якість для влади – це її сила?		
12	Ви впевнені, що все можна купити за гроші?		
13	Ви обираєте друзів по діловим якостям?		
14	Ви намагаєтеся не зв'язувати себе різними зобов'язаннями перед іншими людьми?		
15	Ви відчуваєте почуття обурення, якщо хто-небудь не підпорядковується Вашим вимогам?		
16	Гроші куди надійніше, ніж влада і свобода?		
17	Вам буває нестерпно нудно без улюбленої роботи?		
18	Ви переконані, що кожен повинен мати свободу в рамках закону?		
19	Вам легко змусити людей робити те, що Ви хочете?		
20	Ви згодні, що краще мати високу зарплату, ніж високий інтелект?		
21	В житті Вас радує тільки відмінний результат роботи?		
22	найголовніше прагнення у Вашому житті – бути вільним?		
23	Ви вважаєте себе здатним керувати великим колективом?		
24	чи є для Вас заробіток головним прагненням до життя?		
25	Улюблена справа для Вас цінніше, ніж влада і гроші?		
26	Вам зазвичай вдається відвоювати своє право на свободу?		
27	Відчуваєте Ви спрагу влади, прагнення керувати?		
28	Ви згодні, що гроші не пахнуть, і не важливо, як вони		

	зароблені?		
29	Навіть перебуваючи на відпочинку, Ви не можете не працювати?		
30	Ви готові багато чим жертвувати, щоб бути вільним?		
31	Ви відчуваєте себе господарем у своїй сім'ї?		
32	Вам важко обмежити себе в грошових коштах?		
33	Ваші друзі і знайомі цінують Вас як спеціаліста?		
34	Люди, що обмежують Вашу свободу, викликають у Вас найбільше обурення?		
35	Влада може замінити Вам багато інші цінності?		
36	Вам зазвичай вдається накопичити потрібну суму грошей?		
37	Праця – найбільша цінність для Вас?		
38	Ви впевнено і невимушено відчуваєте себе серед незнайомих людей?		
39	Ви згодні обмежити свободу, щоб володіти владою?		
40	Найбільш сильне потрясіння для Вас – відсутність грошей?		

Дякую за відповіді!

*Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича**Інструкція до тесту*

«Зараз Вам буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання - розкласти їх по порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті. Уважно вивчіть таблицю і, вибравши ту цінність, яка для Вас найбільш значима, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім виконайте те ж з усіма рештою цінностями. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце. Розробіть не поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат повинен відбивати Вашу справжню позицію».

*Тестовий матеріал на дослідження цінностей Рокича:**Список А (термінальні цінності):*

- 1) активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя);
- 2) життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
- 3) здоров'я (фізичне та психічне);
- 4) цікава робота;
- 5) краса природи та мистецтва (переживання прекрасного в природі та в мистецтві);
- 6) любов (духовна та фізична близькість з коханою людиною);
- 7) матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
- 8) наявність добрих та вірних друзів;
- 9) громадське визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
- 10) пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);

11) продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей);

12) розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне вдосконалення);

13) розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);

14) свобода (самостійність, незалежність у судженнях та вчинках);

15) щасливе сімейне життя;

16) щастя інших (добробут, розвиток та вдосконалення інших людей, всього народу,

людства загалом);

17) творчість (можливість творчої діяльності);

18) впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

1) акуратність (охайність), уміння утримувати в порядку речі, порядок у справах;

2) вихованість (хороші манери);

3) високі запити (високі вимоги до життя та високі домагання);

4) життєрадісність (почуття гумору);

5) старанність (дисциплінованість);

6) незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);

7) непримиренність до недоліків у собі та інших;

8) освіченість (широта знань, висока загальна культура);

9) відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово);

10) раціоналізм (уміння здорово і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);

11) самоконтроль (стриманість, самодисципліна);

- 12) сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів;
- 13) тверда воля (уміння наполягти своєму, не відступати перед труднощами);
- 14) терпимість (до поглядів та думок інших, уміння прощати іншим їх помилки та помилки);
- 15) широта поглядів (уміння зрозуміти чужу думку, поважати інші смаки, звичаї, звички);
- 16) чесність (правдивість, щирість);
- 17) ефективність у справах (працелюбність, продуктивність у роботі);
- 18) чуйність (дбайливість).